

**SEDUCTIVE SONG:
DEVORA, MIRIAM
AND THE PROHIBITION OF KOL ISHA**

Source Materials
Rabbi Efrem Goldberg
reg@brsweb.org

Koheles ① קהלת

ועתה? קהילת ועתה לתפארת עתה לחשיבות ועתה לדבר :

ותשר דבורה. (הושע יד) קחו עמכם דברים : (ח) עת לאהוב. וההבדל : ועת לשנא. שנאמר (שם ט) כל רעתם

Berachos ② גר כו (כ-ג)

Shmuel said: The voice of a woman is considered "nakedness,"^[44] as it is stated: "for your voice is sweet and your countenance comely."^[45] - אמר שמואל - קול באשה ערוה - שנאמר - "כי יקולך ערב ומראיה נאה"

Kiddushin ③ קידושין

"But she is a minor!" responded Rav Nachman. "Nevertheless," said Rav Yehudah, "Shmuel explicitly said: 'It is forbidden to make any use of a woman whatsoever, whether she is an adult or a minor.'" - קטנה היא - בפירוש אמר שמואל - אין משתמשים באשה בכלל - "Shmuel explicitly said: 'It is forbidden to make any use of a woman whatsoever, whether she is an adult or a minor.'" - בין גדולה ונשדר ליה מר - "Would master like to send a greeting to Yalta, my wife?" - אמר ליה - "Thus said Shmuel: - הכי אמר שמואל

Shmuel: "The voice of a woman is considered provocative." Therefore, I may not greet her, for she will respond and I will hear her voice."^[44]

Rav Nachman said: "But it is possible to send your greeting through a messenger, and then you will not hear her voice."^[45] - אמר ליה - "Thus said Shmuel: - הכי אמר שמואל

'One is not allowed to extend greetings to a woman.'^[1] Rav Nachman said: "But you could send a greeting through her husband"; i.e. I can relay your greetings to her. Surely this would not be improper! - אמר ליה - "Thus said Shmuel: 'One is not allowed to extend greetings to a woman at all'"; i.e. even through her husband.^[2]

At this point, [Rav Nachman's] wife, who had overheard the preceding discussion, sent a message to [Rav Nachman]: "Resolve his dispute and let him be on his way, so that he should not make you appear like a common ignoramus."^[3]

Rosh ④ גר כו (א-ג)

אמר שמואל (ק"י) קול באשה ערוה שנאמר כי קולך ערב [פ] פירוש לשמוע ולא לעיין ק"ש. אמר רב שסת (ק"ח) [ג] שער באשה ערוה (ק"ט) בכשים שדרכן לכחות שערן (ק"ז) אבל בנהלות שדרכן לילך פרושות מותר לקרות כנגדן.

Perisha ⑤ פרישה (אה"ע כ"א)

(ג) ואסור לשמוע קול ערוה. ז"ל מור"ש (נבחרו לטור ד"ה לשמוע) לאפוקי קול של אשתו שמוותרת לו והוא הדין פנויה אבל קול באשה ערוה שאסור להתפלל כנגדה ע"א הוא וקאי על כל הנשים שנעולם ודוק. ויש מפרשים דהכי קאמר דאסור לשמוע כל קול של אשה שהוא ערוה וקאמר קול לאפוקי דיבורן של נשים דמוותר לשמוע שאינו מעורר הסאה אבל יותר נראה דנ"י ז"ל כי למה יהיה אסור לשמוע קול של אשתו שלא בשעת חפילה:

SHULCHAN ARUCH (אורח חיים) (טו) ג

ג. ג. י"ש לנהר משמיצת קול (ט) זמר אשה בשעת קריאת שמע: הגה

ואפילו באשתו, אכל קול (יה) הרגיל בו אינו צרחה וב"י בשם אהל'מסור והנהגה מיימנית:

MISHNA BERURA (א) מנהי ברורה

ג. ג. י"ש לנהר זכור. וקדיצבד אם קרא, חזור וקורא שלא תפרכות. עין בבאר הגד"א ופר"מגדלים: (יז) זמר אשה. אפילו פנויה; (כג) אכל שלא בשעת קריאת שמע שרי, (כג) אף שלא זכון להנות מנה פני שלא יבוא לידי הרהור. וזמר אשת'איש, וכן פל העריות. לעולם אסור לשמע, (כד) וכן פנויה שהיא נדה, מפלל צרות היא, (כה) ובתולדות דין פלם בתוקף נדה הן משגיג לכן זמן נסת. וקול זמר פנויה נכרית, היא גם כן בכלל צרחה (כו) ואסור לשמע, בין כהן ובין ישראל. ומפל מקום (כז) אם הוא בדרך בין העפרים או פער והוא אנוס, שאי אפשר לו למחות, פיון דלא מצינו דמקברי צרחה מדאורייתא, מפר לקרות ולקרן, דאם לא כן פיון שאינו שרדין בין העפרים נתפסל מתורה והפלה, ופל זה נאמר "עת לעשות לה' הפרו תורתך"; (כח) אף ותאמן לבו לכוון להקדשה שהוא עוסק ולא יפן לבו לקול הזמר: (יח) הרגיל בו. רוצה לומר, פיון שרגיל בו לא יבוא לידי הרהור, (כט) ואפילו באשת'איש, ואפילו ה"י (ל) אסור לכוון להנות מדבורה, שחרי אפילו בכנ"ך אסור להספול להנות:

SHULCHAN ARUCH (א) שולחן אורח חיים (טו) ג

להביט (ב) ביופיה ו אפילו להריח בבשמים שעליה אסור ו ואסור להסתכל בנשים שעומדות על הביסה ס ואסור להסתכל בכנ"י צבעונים של אשה שהוא מכירה אפי' אינם עליה שמא יבא להרהר בה. פגע אשה בשוק אסור (ב) להלך (ג) אחריה (ד) אלא רץ ו ומסלקה לצדין ו או לאחריו (א) ו ולא יעבור בפתח אשה (ג) זונה אפילו ברחוק ד' אמות ו והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוון ליהנות ממנה כאלו נסתכל בבית * התורף (כ"י טווס) שלה ו ואסור לשמוע ד קול (ד) ערוה או לראות שערה (ט) והמתכוון לאחד מאלו הדברים כ מכוין אותו מכת מרדות (י) ואלו הדברים אסורים גם בהיכי לאוין :

IGROS MOSHE (א) משה (א) טו

ואף להמ"ב נראה דכיון שאין האיסור מצד זה עצמו דנהגה מפנויה טהורה רק משום חשש שמא יבא לידי הרהור, אין זה אלא בפנויה גדולה שהיא טהורה אבל בקטנות אין לחוש להרהור כי אין מצוי שיתאוהו אף מהפרוצים ואף נכרים לקטנות לתשמיש, וממילא אין שייך שיהרהר בעבירה ע"י שיסתכל בה או שישמע קולה אף כשיכוין ליהנות ממנה, כיון דאין בזה בקטנות שום קירוב לתאות תשמיש שיבא להרהר ע"י זה, ומה שאמר רבינא בע"ז דף ל"ז דגורו טומאה בתינוקת נכרית מבת ג' ויום אחד הואיל וראויה לביאה ואמר בגמ' ע"ז דמהו דתימא הא לא ידעה לארגולי קמ"ל, אין הפירוש דקמ"ל שגם בת ג' שנים ידעה לארגולי, אלא הפירוש דאף דלא ידעה לארגולי נמי גזרו טומאה וכמפורש כן בפ"י הר"ח, ומוכרח כן דהא תיבוקת שיודעת טעם ביאה היא גדולה מבת ג' שנים ואינה מוסרת עצמה לביאה שלכן היא משמרת מאיסור יחוד כדאיתא בקידושין דף פ"א ועין בב"ח סימן כ"ב דהוא עד שתהיה בת ט' שנים ויום אחד, ומקורו נראה שהוא מרש"י ע"ז שם שכתב דלא ידעה לארגולי עד שתהא בת ט', ומ"מ גזרו טומאה על בת ג' שנים ויום אחד משראויה לביאה, והטעם דאולי בשביל המיעוט שאונסין גם קטנות גזרו טומאה, או דלא פלוג כיון שראויה לביאה, אך נראה שיש להקל אף ביותר מבנות ט' דרך לשמירה מיוחד יש לחוש לבת ט' שגם היא תפתח משום שיש לה קצת יצר הרע ובשביל רצונו לזנות עם הגדולה יפתח גם את הקטנה בת ט', אבל ודאי לא מצוי שיתאוהו אף לבת ט' ולכן אין לחוש אף במכוין ליהנות לשמא יבא לידי הרהור אף בבת ט', וכ"ש שאין לחוש לשמא יכוין שאף בגדולה פנויה טהורה הרי יותר נוטה שאין לחוש לשמא יכוין ליהנות כדהוכחתי לעיל.

והא דגזרו לישב שבעה נקיים משום חשש חימוד גם בקטנה בנדה דף ס"ו, משום דקטנה נמי מחמדא, שהביא כתר"ח נראה פשוט שאינו משום שיש לקטנה תאות ויצר, דהא אף בקטנה בת ג' שנים ויום אחד נמי חוששין לחימוד אף שאינה מוסרת עצמה לביאה משום שעדיין לא לבשה יצר, אלא הטעם דכיון שיש עכ"פ קטנות שיש להם חימוד כגון יותר מבת ט' גזרו גם על כל קטנה הראויה לביאה אף שאין לה חימוד, ולכן אף שגם בת ט' אין לה יצר ותאוה כ"כ נמי כיון שיש גם שחומדות גזרו על כל הקטנות, לכן נראה למעשה כיון שכתר"ח כותב שא"א

להחמיר יו ין כפי הראוי לאנשי מעשה, יש להתיר גרות קטנות לא יותר מבנות י"א שנה, וזו י"א אף כשידוע שעדיין לא ראו דם אף שמדינא הוכחתי שיש להקל מ"מ יש להתמיר כי מאחר שכבר יש בשנים אלו עתה שראות דם אין לחלק ביניהם, ובלא צורך אין להתיר כלל כי בדברים כאלו המחמיר קודש יאמר לו.

שא

לחכיך דור חדש נאמן לה ולחיותה, אם יוניתו את המעשה הבדוק והמוסר של החינוך החדר לפי שיטת גדולי אשכנז — סופה של יהדות צרפת גישה וכלי גמורה ח"ו. עת לעשות להי' וכו'.

עצם ההתאגדות של בניס ובנות תחת דגל התורה והמסורה מהוה כח גדול של חיזוק ועידוד לרוח תנועת שוהו נתון תחת השפעה בלתי פוסקת של בית הספר הנכרי והסביבה הגויית. הגורם העיקרי למצב המעצב והמבאיש שנוגד בצרפת הוא לפי דעותי רגש הכיבוד והעניק על לבו של הנוער היהודי. הנוער, או הגערה היהודית, מרגיש את עצמו בדרך נעזב לנפשו. אין לו אחיזה נפשית בקרב היתב או המשפחה של הוריו וקורביו. הבית המשפחה של אחינו בצרפת נתרוקנו מנחלת אבותיהם וממסורתם של הווי יהודי חי ורענן, אין בהם סימן שלחיים כרוח היהדות. הדיפה אחרי כסף ותענוגות-עולם עששה שמות בקרבם וגרמה לפריקת עול חרדה ומצווות. הצעיר היהודי כשהוא מגיע לגיל בוגר מרגיש אי-ע בודד בעולמו. היהדות כפי המתודה של הוראה הזקנים והישיש מסוגלות הישן, היא בעיני חיים של נידוד ובידודיות והלימוד עצמו מורגש אצלו כשעמם מיגע, וזאת היהדות הם רואים כעין גיטו רוחני של ימי הביניים.

סימן עו

הפועלתו והחונכותו כמו שתיאר כת"ו במכתבו וכל כדכיו הם כנים ואמתים, וזה ידוע לכל.

ידוע כמה חזק שטף ההתבוללות בארץ צרפת וכמה גדול מספרם של נשואי התערובת במדינה זו. בניגוד לארצות אחרות ששם היהדות הולכת ומתגבית ומתעוררת משפלותה, הנה בצרפת הטמיעה הולכת וגדלה. תנאי הסביבה הצרפתית המיוחדת, המצטיינת בקלות דעת ובלכות של עיני רצוני מעמיק, רוח החירות והחופש והרדיפה אחרי נוחות נעימה וזווה חיצוני מקסים, גורמים לתלישת בקרב מחלת ההתבוללות בארץ זו ורבים הם החלשים שקרב יצאוי רסיה ופולין ר"ל, ואם לא יתאזרו ויתעוררו לאחוז בדרכי הצלה ולהקים פנת מגן לשרידים יהודים אשר יוכלו אחרי חינוכם ולימודם בקודש

יולרי

והנה רבני פולין ואונגרו שנתגלגלו למדינת צרפת רואים את המנהגים החדשים שהתנועה חרדי צרפת עפ"י שיטת גאוזי וצדיקי אשכנז, והם מוחים נגדם בעוז, לפי שמהנהגים אלו הם נגד דינים מפורשים בגמ' ופוסקים, כ"ל. אולם אין הרבנים הנילו בקיאים בתנאי החיים השוררים במדינת צרפת ואינם רואים את המצב הירוד של היהדות שהליפן, כדרישותיהם הם מעמדים לסכנת את החפפתו של הארגון הזה, אשר כבד הצליח ורבה בפועלתו והחונכותו כמו שתיאר כת"ו במכתבו וכל כדכיו הם כנים ואמתים, וזה ידוע לכל.

שא

והערעור השני, ודאי שצדקן הוא, עפ"י מה שנאמר בגמ' ברכות כ"ד, א': קול באשה ערוה, ויש מי שאמר שהאיסור הוא רק לשמוע קול אשה ערוה כגון אשת איש וכד' אבל לא קול אשה פנוי שאינה ערוה וטעו להימשך אחר לשון הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פכ"א ה"ב וכן השריע אה"ע סי' כ"א סע' א', שכתבו ואסור לשמוע קול ערוה, אבל כבר הוכיח כשר"ת באר שבע שו"ט טעות ואין ג"מ בין נשואה ופנוי. עי"ש בקונטרס באר מים חיים אות ג', ומדבריו יצא שאף זמירות של שבת אסור לומר בחורים עם בתולות.

מכל מקום, כשנשאלתי ע"ז ממנהל "שורון" הוריתי להם שימשיכו את פעולתם עפ"י הדרך שהתוו להם גדולי אשכנז, שהיו צדיקים גדולים וכל

שרירי

אסירא, בכלל אחות אשה יתוה", ולפי הג"ל מוכן הישב, שאיסור ערוה שבה הוא מצד היותה אחות אשה ואעפ"י שלא יתחייב כרח אם יבעול אותה מטעם אחות אשה, שהרי אין איסור אחות אשה חל על א"א, מ"מ שם ערוה שבה לא פקע וה"י בודה ג"כ לא פקע שם ערוה של א"א. אמנם אפשר לומר, שאם בעל אחר איסור חל על איסור. וראיתי אח"כ באחיצור אבה"ע סי' ג', שנגע בזה ע"י"ש וגם הוא מסיק כמשכ"ל.

והנה לכאורה יש גמ' מפורשת ביבמות ע"ט, ב, דמורחן שם: כגון שנפלה לו ולבסוף נפצע, ואבי פו"ר: וליתי איסור פצוע ונידודי עשה דיבום? כמו אחות אשה. והנה, מ"מ אין להנכיח דבמקום דלא נפסו פקעי ג"כ, ישש לומר רק גבי זיקה נפקעת הזיקה מאחר שאין ליבמה ובלא יבום אין זיקה, אבל לרבה דמחלק בין נפלה לפני פצ"י ובין נפצע אח"כ קשה, לרש"י רסובר דבמקום דלא נפסי פקע ג"כ. ועוד קשה, אמאי אשת פצ"י זקוקה ליבום לר"י, הרי הקידושין פקעו לפני שיטת רש"י ביבמות, וע"כ צ"ל, אע"כ לא תפסי מ"מ לא פקעי וכשיטת החוס' בקידושין. ויש מקום לפלפל בזה וקצו"ת לע"ס ועוד חזון למועד, אי"ה.

סימן עו

אם מותר לנערים ונערות לשור ביהוד שירי קרש

לירידי הרב הג' חר"ב טוע"ה וכי מהר"י מא"י שליט"א

במכתבו מיום ח' טבת ש' ז' מתאר כת"ו את דרך החינוך של ארגון "שורון" שנוסד בארץ צרפת לפני כמה שנים, שהוא מתנגד עפ"י שיטת החינוך שהיו נהוג במדינת אשכנז לפני החורבן, ועכשיו קמו נגדו עוררים מצד חוג ידוע של חרדים, אשר לפי דעתם אין הדרך הזאת לפי רוח היהדות, כפי שהתחילונו אבותינו ורבותינו הקדושים.

סימן עו

והערעור השני, ודאי שצדקן הוא, עפ"י מה שנאמר בגמ' ברכות כ"ד, א': קול באשה ערוה, ויש מי שאמר שהאיסור הוא רק לשמוע קול אשה ערוה כגון אשת איש וכד' אבל לא קול אשה פנוי שאינה ערוה וטעו להימשך אחר לשון הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פכ"א ה"ב וכן השריע אה"ע סי' כ"א סע' א', שכתבו ואסור לשמוע קול ערוה, אבל כבר הוכיח כשר"ת באר שבע שו"ט טעות ואין ג"מ בין נשואה ופנוי. עי"ש בקונטרס באר מים חיים אות ג', ומדבריו יצא שאף זמירות של שבת אסור לומר בחורים עם בתולות.

מכל מקום, כשנשאלתי ע"ז ממנהל "שורון" הוריתי להם שימשיכו את פעולתם עפ"י הדרך שהתוו להם גדולי אשכנז, שהיו צדיקים גדולים וכל

שהביא בשם רב ספרדי להחזיר ומירות קודש של אנשים ונשים יחד.

וסמן מצאתי לדבריו ממקרא מפורש בשופטים ה' יח' ש' דבורה וברק בן אבינועם' וכי.

ואח"כ ראיתי בבא"ש שהביא פסוק זה, ודחה כי על פי דבור שאני וכמשי"כ החוסי' בימות מ"ה"ב, ר"ה מ' ונראה גם בבבא קמא ס"א, חור"ה אשר תשים ושבועות כ"ט, חור"ה שבועת העדות' להא דכותב: והיא שפטה את ישראל, והא אשה פסולה לרן, דפ"י דבור שאני, אולם זה דוחק, ולגבי דין אפשר לומר שעפ"י הדבור הותר לה לרן שהיא היזהר נביאה ולא ה' שם איש גדול כמותה, משא"כ לענין שיר הוא דוחק לומר כן, ובלא"ה הידעו שם החוסי' חירוק אחר, שהיא היזהר מלמדת להן שידונו ואח"כ ראיתי מרוב בשם חזו"ה"א בספרו דבש לפי מערכת ק"י, שבשעת השראת שכינה שרא לאשה לשורר לילכת משום ההדרה, ועכ"פ יש ספק למה שהביא בשו"ת ה"ל, שבשכ"י קודש לא חזינן להרדוה.

ח

ורגה ה"מ כתב בטעם הרמב"ם שהשמיט את הדין קול באשה ערוה כה"ל, ק"ש, משום שהרמב"ם סובר שקול ושטר לא נאמדו לענין ק"ש, אלא לענין שאסור להנות מקולה, וכן כתב ה"ב"י בדעת הטור שהשמיט ג"כ דין זה כה"ל, ק"ש, וברמב"ם ה"ל איסורי ביאה פכ"ה ה"ב כתב: והסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתחן להנות, כמי שנתחן במקום החורף ואפילו לשמוע קול הערוה או לראות עורה, אסור, משמע שרק במסתכל כדי להנות אסור, וכן כתב המאירי בברכות, וכן באשכול ה"ל חפלה ס"י ד' הביא בשם מי שאומר שמוחר לקרות ק"ש אף כששומע קול זמר של אשה ורואה שערות אס אינו מכוון להנות ממה ולא איחרו בגמ' קול ושטר באשה ערוה אלא לאסור להנות בקולה ושערה של ערוה, עיי"ש פ"ח פ"א, וכן משמע הכי בגמ'. ודעת עיי"ש פ"ח פ"א, בלא ששמע הכי בגמ'. אבל שמוע ק"ש אסור, ודאי בודאי שאינו אסור אלא כשמתכוין להנות וכדעת הרמב"ם ה"ל, וא"כ יש

ועי"ש מה שפירש הגמ' בעבודה זרה כ"א, ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פניו, וכי, שתוכוה להסתכלות המביאה לידי חרהור עבירה, חזו דבר המסור ללב וכל אחר מחויב להשמר מהסתכלות מתועבת זו, ולפיכך לא עשו כזה תיקון מיוחד, ורק תקנו שלא יתערבו אנשים בנשים, לפי שהתעורבות זו מביאה ממילא לקלות ראש.

ורק בבית הכנסת יש תקנה קדומה לעשות מחיצות גבוהות, שלא יוכלו להסתכל משום תפילה וקריאת שמע, שאסור מטעם ערוה, כמבואר בברכות כ"ד, א, טפסת מגולה וכן עער באשה ערוה, אבל באספות של נאומים ודרשות לא הקפידו מעולם או בשעת נאומים ודרשות לא ישובו אנשים לעשות מחיצות ורק מוקדקים שלא ישובו אנשים ונשים יחד ולא יתערבו זה עם זה, ואמנם ראיתי שמביא דברי המרדכי במ"ש שבת פ"א, שיי"א, שכתב: כגון מחיצה שעושה בשבת, עיי"ש, משמע אנשים לנשים מותר לעשותה בשבת, עיי"ש, משמע שעשו מחיצות גם בשעת הדרשה ולא דווקא בשעת חפלה וק"ש, ונראה שזו מדה חסידות ולא מצד הדין, ומעולם לא ראינו באצרות ליטא ופולין שידקדקו כזה, והנה לישראל וכ"ל.

ומה שנהגים לשיר ולומר - זמירות קודש בניס וכוונת יחד - כבר נשאלתי ע"ז ממנהיגי המתנות, והשבתי להם, כי בבואי לברלין ראיתי בבתי החרדים מזמרים אנשים ונשים יחד זמירות קודש בשבת, והשתוממתי למנהג זה שהיה נגד דין מפורש בא"ח סי' ע"ח פ"ג, שקול זמר אשה בשעת ק"ש אסור, ועי" שם בגמ"א, שקול אשה ערוה, כגון אשת איש או גדה אסור אפילו שלא בשעת ק"ש והבחולות בימינו לעולם כחוקת נדה, וידועה מחלוקת הראשונים בזה, שר"י וכן ר"ן והמרדכי סוברים שמי"ש בברכות כ"ד קול באשה ערוה הינו דווקא לענין ק"ש, והרא"ש אומר שם ולא לענין ק"ש אחרו עיי"ש, ויש בזה מובנה בין מפורשי הרא"ש, שהמענה יו"ש כותב בכונת הרא"ש שלענין ק"ש הקילו כדי שלא יבטל מק"ש עיי"ש,

זכות על האיגור הכשר הזה נגד מקטרגיו, ואף הלימוד בחבורה כצורה נאה ומתוקנת הוא גורם חיובי גדול שאין להמעיט את ערכו.

גם החכרה וההחידות ההדית כשרוא נשמרת במסגרת של צניעות יהודית וכן השוליים והשעשועים הכשרים והצנעיים יש להם כוח משיכה גדול, הם יצרים סביבה ואיירה שכולה יהודית סתורה, שבתוכה טופסים ריח של אהבת תורה ואהבת יהדות, סוף סוף אין לנו דיקטטורה צבאית ואין כיללתו לקטש אמצעי כפייה נגד הנוער המתרחק מאתנו, לא נשאר לנו אלא דרך הצלה אחת ויחידה, לחוב את היהדות ולהראות את נועמה ויפיה הרוחניים במסגרת של תכונות יהודית השומרת על עצמאותה הרוחנית באומץ לב ובנאון.

ח

ונעשו אני רוצה לבאר את הבעיות העומדות על הפתח מצד ההלכה.

לפי תיאור כתי"ר יושבים הבנים והבנות בחדר אחר, אבל אינם יושבים על ספסל אחד יחד, אלא שתי שרים שירי קודש, פסוקי תנ"ך ומזירות שבת ביחד, במתנה הקצין או במתנה החורף הם לנים בבתי מיוחדים, וברים בבית אחד וכתורות בבית אחד, וגם השיעורים לומדים הבנים לבד והבנות לבד, והמרדכי, שהם יראי שמים ומדקדקים במצוות, מקבלים אתיות שלא יטילו הבנים והבנות יחד אם לא באופן מאורג בהשגחת המרדכי.

ח

ורגה כמ"ס סוכה ג"ב מבואר שהיו מקפידים שלא יתערבו האנשים והנשים וכלשון המשנה במ"ס מרות פ"ב מ"ה: וחלקה יהיה בראשונה והקפוחה בצורה, שהנשים רואות מלמען והאנשים מלמען, כדי שלא יהו מעורבין. וכן כתב הרמב"ם בה"ל בית הבחירה פ"ה ה"ל ובה"ל לולב פ"ח ד"י"ב: כדי שלא יתערבו אלו עם אלו, ולא הותר שם שנישן מחיצות גבוהות שלא יסתכלו אנשים בנשים, ועי" מה שכתב הב"ח בא"ח סי' ע"ה והסתכלות היינו התכוונות לשם הנאה, וכובר הביא ב"ד מלאכי כ"ל ה' אות קע"ז בשם הרבה ראשונים, שהאיסור הוא הסתכלות בהבטה יחידה.

ח

ורגה כמ"ס סוכה ג"ב מבואר שהיו מקפידים שלא יתערבו האנשים והנשים וכלשון המשנה במ"ס מרות פ"ב מ"ה: וחלקה יהיה בראשונה והקפוחה בצורה, שהנשים רואות מלמען והאנשים מלמען, כדי שלא יהו מעורבין. וכן כתב הרמב"ם בה"ל בית הבחירה פ"ה ה"ל ובה"ל לולב פ"ח ד"י"ב: כדי שלא יתערבו אלו עם אלו, ולא הותר שם שנישן מחיצות גבוהות שלא יסתכלו אנשים בנשים, ועי" מה שכתב הב"ח בא"ח סי' ע"ה והסתכלות היינו התכוונות לשם הנאה, וכובר הביא ב"ד מלאכי כ"ל ה' אות קע"ז בשם הרבה ראשונים, שהאיסור הוא הסתכלות בהבטה יחידה.

ח

ורגה כמ"ס סוכה ג"ב מבואר שהיו מקפידים שלא יתערבו האנשים והנשים וכלשון המשנה במ"ס מרות פ"ב מ"ה: וחלקה יהיה בראשונה והקפוחה בצורה, שהנשים רואות מלמען והאנשים מלמען, כדי שלא יהו מעורבין. וכן כתב הרמב"ם בה"ל בית הבחירה פ"ה ה"ל ובה"ל לולב פ"ח ד"י"ב: כדי שלא יתערבו אלו עם אלו, ולא הותר שם שנישן מחיצות גבוהות שלא יסתכלו אנשים בנשים, ועי" מה שכתב הב"ח בא"ח סי' ע"ה והסתכלות היינו התכוונות לשם הנאה, וכובר הביא ב"ד מלאכי כ"ל ה' אות קע"ז בשם הרבה ראשונים, שהאיסור הוא הסתכלות בהבטה יחידה.

ח

ורגה כמ"ס סוכה ג"ב מבואר שהיו מקפידים שלא יתערבו האנשים והנשים וכלשון המשנה במ"ס מרות פ"ב מ"ה: וחלקה יהיה בראשונה והקפוחה בצורה, שהנשים רואות מלמען והאנשים מלמען, כדי שלא יהו מעורבין. וכן כתב הרמב"ם בה"ל בית הבחירה פ"ה ה"ל ובה"ל לולב פ"ח ד"י"ב: כדי שלא יתערבו אלו עם אלו, ולא הותר שם שנישן מחיצות גבוהות שלא יסתכלו אנשים בנשים, ועי" מה שכתב הב"ח בא"ח סי' ע"ה והסתכלות היינו התכוונות לשם הנאה, וכובר הביא ב"ד מלאכי כ"ל ה' אות קע"ז בשם הרבה ראשונים, שהאיסור הוא הסתכלות בהבטה יחידה.

ח

ורגה כמ"ס סוכה ג"ב מבואר שהיו מקפידים שלא יתערבו האנשים והנשים וכלשון המשנה במ"ס מרות פ"ב מ"ה: וחלקה יהיה בראשונה והקפוחה בצורה, שהנשים רואות מלמען והאנשים מלמען, כדי שלא יהו מעורבין. וכן כתב הרמב"ם בה"ל בית הבחירה פ"ה ה"ל ובה"ל לולב פ"ח ד"י"ב: כדי שלא יתערבו אלו עם אלו, ולא הותר שם שנישן מחיצות גבוהות שלא יסתכלו אנשים בנשים, ועי" מה שכתב הב"ח בא"ח סי' ע"ה והסתכלות היינו התכוונות לשם הנאה, וכובר הביא ב"ד מלאכי כ"ל ה' אות קע"ז בשם הרבה ראשונים, שהאיסור הוא הסתכלות בהבטה יחידה.

ח

ורגה כמ"ס סוכה ג"ב מבואר שהיו מקפידים שלא יתערבו האנשים והנשים וכלשון המשנה במ"ס מרות פ"ב מ"ה: וחלקה יהיה בראשונה והקפוחה בצורה, שהנשים רואות מלמען והאנשים מלמען, כדי שלא יהו מעורבין. וכן כתב הרמב"ם בה"ל בית הבחירה פ"ה ה"ל ובה"ל לולב פ"ח ד"י"ב: כדי שלא יתערבו אלו עם אלו, ולא הותר שם שנישן מחיצות גבוהות שלא יסתכלו אנשים בנשים, ועי" מה שכתב הב"ח בא"ח סי' ע"ה והסתכלות היינו התכוונות לשם הנאה, וכובר הביא ב"ד מלאכי כ"ל ה' אות קע"ז בשם הרבה ראשונים, שהאיסור הוא הסתכלות בהבטה יחידה.

ח

ורגה כמ"ס סוכה ג"ב מבואר שהיו מקפידים שלא יתערבו האנשים והנשים וכלשון המשנה במ"ס מרות פ"ב מ"ה: וחלקה יהיה בראשונה והקפוחה בצורה, שהנשים רואות מלמען והאנשים מלמען, כדי שלא יהו מעורבין. וכן כתב הרמב"ם בה"ל בית הבחירה פ"ה ה"ל ובה"ל לולב פ"ח ד"י"ב: כדי שלא יתערבו אלו עם אלו, ולא הותר שם שנישן מחיצות גבוהות שלא יסתכלו אנשים בנשים, ועי" מה שכתב הב"ח בא"ח סי' ע"ה והסתכלות היינו התכוונות לשם הנאה, וכובר הביא ב"ד מלאכי כ"ל ה' אות קע"ז בשם הרבה ראשונים, שהאיסור הוא הסתכלות בהבטה יחידה.

מקור האיסור של גילוי שער ראש אשד

לרב גדול אחר

חשובה זו התפרסמה גם כן ב"תפודים" שנה ל"ש חכרת ז', והשלטנו סימן זה עפ"י תוספות שנוספו שם.

ענף ראשון: מקור הדין לכיסוי ראש האשה

א

מבואר בשו"ע א"ח סי' ע"ה ע"כ: שער ש מברוא כשרוע א"ח סי' ע"ה ע"כ: שער ש אשה שרובה לכסות אסור לקרות כנגד אכל בתולות שורכ לילך פדעות ראש מותר וכו' כ"ן זה יש מוכרח גדולה בין הפוסקים, הללו מתירים גילוי ראש בבתולה ואוסרים בפניה שאינו בתולה, והללו אוסרים גם בבתולה (ע"פ כמ"א אדרום ובמצות השקל שם, וע"פ בשו"ע אבה"ט סי' כ"א ושם בח"מ ובכ"ש רפ"ח).

ולפי שראיתי שמהלוקק זו תלויה בעיקר בחילוק דעות שבין הפוס' בבא"ו. לשון הגמ' ובנוסחה הבנויה, ומצד שני, נוגע בידו הזכיר בכיאר תיבה עמומה השווה, שעליה תלכטו הרב המכא"מ והמתרגמים השונים שלא מבני עמנו אמרתי לבאר את הדבר מכל צדדיו, ומראש אקדים שאין ברעתי להכניס ראשי בין ההרים ולהכריע בין רבותיו אחרוני הפוסקים², רוצה אני להבלי א"ע בתחום המצומצם של בידו הנוסחאות התיאור הלשוני.

להתלוצץ בהן, שהרי סוף סוף מגדו אבותינו הקדושים בידן שנוהרו מלהחזיר לגשים אפילו זמירות קודש.

ואמנם מבין אני לרוח קצת החרדים המונים נגד "שורדי", שהם רואים במנהגינו סטייה מן המנהגים שהוגדלו בהם באורח הימים בפולין ובאונגארן. אולם הם מעלימים עיניהם מן המצב בצרפת כמו שהוא. ליהודים החרדים מן הסוג הישן אין שום השפעה על מהלך החיים, הם מרוכזים בתוך חוגם המצומצם ואינם שמים את לבם להחליך ההתבוללות העושה שמות גם בקרב החרדים. אף החרדים שולחים ביניהם ובנותיהם לבתי ספר נכריים, ואין להם שום ערובה שיהיה בכוחם לעמוד נגד הזרם השורף ומכלה, הם בוטחים בעצמם ואינם דואגים דאגת מחר לעתידם הרוחי של ילדיהם.

צו השעה הוא ליצור חוג של צעירים וצעירות דתיים, הנודע נצטו עם התלהבות מדבקת וכות משיכה חזק, אשר בהיותם מורששים בקרקע היהדות הרוחנית יסגולו להכניס זרם חדש בקרב היהדות, זרם של להט נפשי, של רוח רענן וחי, שכוונתו לכרש את הלבבות ולרום את הנפשות הנחשלות, שהגעגועים לחיי קדושה של ידוהט סוהרה עור לא עומעמו בקרבן. רק במסגרת זו של ארגון "שורדי" אפשר למשוך את הנוער שלעולם לא יבוא למקום אחר. ורק במסגרת זו ישנם סיכויים לשגשוג חדש של הרוח והחי לפעולה חנוכית כוכשת וסוללת דרך.

יחיאל יעקב וויניכבער

1 ב"שורדי" הנרמז (שנה שמינית חוברת 11-12, עמ' 509-504) הכאי החכם מהר"י גיבוינר במאמרו, כי האיסור לגשים נשואת לגלוח שער ראשן הוא מנהג ישן נוסף, שגם עמי הקיסר הטורקים נהגו בו, וכי כשפר החוקים של אשור ועתיק מברוא כפסיפי היאש הוא סיפון מוכרח לגשים כשרות וגשואות, שלק זן היו גילוחו לכסות ראשן, משא"כ השב"י הבחולת והפרזיות, יע"ש. זה מתייחס ליינו, שקי אשה נשואה מחויבת לכסות ראשה ולא בחולה (ע"פ מנהגיו כ"ח ב: מאמט החרדה אמר ר"ה, משפטה ראשה ששקל, ופירש"י: "שהיו גילוח אף הנכרית הנשואה שלא לצאת בראש פ"ב ע"כ").

2 אמנם אני מצאים במדרש חז"ל, ששם ישראל כסור ראשיתו גם בגיבור לדיןן של נשי הגוים: את פרשת מדרך כונה ישראל שורכך להיות מכסת ראשיתו והלכת בדרך הגוים שחן מהלכות ראשיתו פדעות (במסכר רבה, פירשה סי' י"ג). הדינ מתייש קולבן, ז"ל, אסף את כל החומרי המפורי בש"ס ופוסקים הננוץ להלכה זו. הודעה לעמוד על עיקרי ההלכה נהי במאמרו בספר לודו צבי ש"ל ליובל השבעים של הדינ"ג מהר"ד הופמן, זצ"ל.

ובודאי שדבר זה נמסר רק לחז"ל להכריע מתי הוא העת לעשות זמה מותר להפרי, ולא נמסר לכל אדם לעשות מעשה כשכיל שהוא יודע

כי יש כאן עת לעשות זכר, ואולם בינדן שאין כאן איסור גמור ד"ק יש כאן מנהג חסידות ומדת צניעות אפשר לדרוש סמכין ולהחזיר בארץ צרפת, שכ"כ האיע מצב היהדות עד משבר ואם לא נאחזו כאמצעים חינוכיים מנוסים ומעוררים בתהלותה, כאותם של ארגון "עזרא" באשכנז וארגון "שורדי" בצרפת, עתידה תורה ח"י שתושבת מישואל, וד"ע

ב

ולכן הוריתי למנהגי ארגון "שורדי" שיכלים לסמוך על גדולי אשכנז, שהיו בקיאים בתכמת החינוך וידעו רוח בנות הדור שהתחנכו בבתי ספר ולמדו לשונות ומדעים, שיש להן רחש של כבוד עצמאי ותן ראות עלבון חסידות למחנה באיסור שאוסרים עליהן להשתתף במידות של קודש, ולכן החינוך לגשים להשתתף במידות של שבת, ואנו רואים ויודעים כי גדולי אשכנז הצליחו בתחנת הבנות ונשים צעירות יותר מגדולי שאר הארצות. ובאשכנז ראינו גשים מלמדות ובעלות דרגה השכלה גבוהה, שהיו חרות על דת ישראל ומקימות את המצוות בהתלהבות. ומשום כך אין אני מרזיב לאסור מה שהחזירו הם, ובכגון רא נאמר - עת לעשות להי הפרו חרות, וכעין מה שכתב המודק: וכעונותינו שאנו מפורזים בארצות שונות ועת לעשות להי הפרו חרות הלכך אין אנו נזהרים מללמוד בשמימה שיר גשים ארמאית, והובא במעו"ט בכרכות שם. ואף שיש לחלק בין הנושאים, מ"מ הטעם אחר הוא, שבארצות כמו אשכנז צרפת הנשים מרגישות עלבון ופגיעה בזכויותיהן אם נאסור עליהן להשתתף בעונג שבת ע"י זמירות קודש, ודבר זה מוכן למי שמכיר טבע הנשים במדינות הללו. והאיסור יוכל לגרום לריחוק הנשים מן הדת, חלילה.

יש עוד סניף להחזיר זמירות קודש עפ"י מה שכתב הרמ"א באבה"ע"ז סי' כ"א, שכל שאינו עושה

דרך תיבה רק כוונתו לשם מלים, מותר ומקור דבריו הוסי' קידושין פ"בא ד"ה הכל לשי"ש, שע"ז אנו סומכים השוא שאנו משתמשים בנשים, ואף שיש לחלק בין שימוש בנשים ובין שמיעת קול זמר, מ"מ יש לומר כיון שהמזמרים זמירות קודש ג"כ מתכוונים לשי"ש, כדי לעורר רגשות דתיים אצל הבנות ולטעת בלבם חיבה לקדשי ישראל, יש לסמוך על המקילים. ועי' במס' יומא סי"א, גבי שמעון הצדיק: עת לעשות להי זכר וכפירש"י שם. ובמס' תמורה י"ד, גבי איזא שהחזירו לכתוב דברי תורה שבע"פ משום עת לעשות להי הפרו חרות, ואמרו: מוטב תיעקר אות אחת מן התורה ולא שתחכת תורה מישואל, ובמס' גיטין דף ס"א למדו מזה שמוותר לסלול ולקרות בספר אפסותא משום כיון ולא אפשר עת לעשות הפרו חרות.

ואם יתרצה להתמיד על עצמן, חלילה ללעו עליהם

וכפירוש התנחי במכתבי לה"ל, שאין לכפר על הנשים שצריכות להשתתף בזמירות קודש.

(ii) MAKING OF A GODOL (INTRO)

There may be some stories in this book that are known to some readers – and family members of the principals – of which this author may have a different understanding than they. For example, I was told by my son R' Yoseph^k that R' Shlomo Fisher told him how R' Yitzhaq Kulitz, Rav of Jerusalem, was incensed with the reaction of a “certain *rosh yeshiva*” to a story he was told about how R' Isser-Zalman Meltzer was going up the steps to his house and overheard the cleaning lady singing to herself while washing the floor. R' Isser-Zalman went back down to the street and paced the ground for a long while until she had finished her work, and then he returned home. The *rosh yeshiva* understood R' Isser-Zalman's action as indicative of how careful he was in avoiding the sound of a singing woman (קול באשה) for the time it would have taken him to walk from mid-staircase until entering his home

– when the woman would certainly have stopped singing. “In actuality,” said R' Kulitz, “R' Isser-Zalman was concerned that when he would walk into the house, the woman, who enjoyed singing while on the job, would be inconvenienced by having to stop singing for the rest of her working time.” Also cf. the definitive biography of R' Isser-Zalman Meltzer, *בדרך עץ החיים*, where that *tzaddiq's* grandson records the story as it occurred – and that his grandfather himself explained his action without any reference to קול באשה; it even has R' Isser-Zalman pacing *on the porch* just outside the door to his house – where he could likely still hear the singing (if he would choose to listen)^m! R' Yitzhaq Kulitz was

ⁿ Cf. *The Rav: The World of Rabbi Joseph B. Soloveitchik*, by Aaron Rakeffet-Rothkoff (KTAV Publishing House, New York, 1999), Vol. I, pp. 178-179, for a similar story regarding R' Yosheh-Ber of Brisk, related by R' Levi-Yitzhaq Horowitz. The average male reader would not have the power of concentration needed to stand by while a woman is singing and yet not listen. This author came across another such instance in an interview R' Yaakov-Yitzchok Ruderman gave to some Torah educators, graduates of Yeshivath Rabbenu Yisrael Meir Hakohen. He noted the special stress Slabodka Yeshiva put on interpersonal relations and told the following story – it was apparent in his tone that he was unsure whether to tell the story to his interviewers, but he did: In the early 5690s (1930s), he was invited to spend a *Shabbath* at the home of the Rav of Elizabeth, New Jersey, R' El'azar-Meir Preil. Before the arrival of the Sabbath, the *rav* took him aside for a confidential exchange of words. He told his guest that he had several daughters eating at the Sabbath table who enjoyed Shabbos by singing the *zemirot* along with him. (At this point in the narrative, R' Ruderman interjected that there were no Bais Yaakov schools in America at the time – indicating that Bais Yaakov graduates would know better than to do this.) The *rav* told him that R' Baruch-Ber Leibowitz had been a guest at his home in 5689 (1929), and when the girls began singing, he stood up and ran out of the room – unintentionally perturbing the *Shabbath* for the girls and humiliating their father. The host then asked whether R' Ruderman would do the same. The guest replied that with his Slabodka background, he would not destroy the family's Sabbath spirit or embarrass his host; he would remain sitting and not listen to the girls – despite the seeming normative halakhic imperative to leave the room. “My *frumkeit* does not have to hurt others,” he concluded. Also see fn. *w* beginning on p. *xliii*, and cf. fn. *m* on p. 172, and fn. *w* on p. 650, below.

אי מותר לשמוע קול אשה ע"י ראדיו

להבחור כהלכה רב וגדול בתורה צמ"ס כליל המדעים מר משה יכונה ברינער אב"י בעיר לבוב הפולנית.

איני יודע שום היתר בזה - אע"ג דמבואר בסוטה ח' א' אמר רבא גמירי אין יצ"ה שולט אלא במה שענינו רואות זה דוקא לענין להרהר אחריו אח"כ. אבל כששומע את קולה והוא נהנה זה הוא האיסור והוי ערוה כמבואר ברכות כ"ד כי קולך ערב ואף באין יודעה ומכירה, והרי ערוה בעששית אסור דשם הערוה היא הראי' ואסור אף שאינה ברשותו, ובשמיעה הערוה היא השמיעה שנהנה בזה וג"כ אף שאינה ברשותו ואף גם כשאינו רואה אותה כיון דעיקר בכאן היא השמיעה, ועי' בילקוט-שה"ש על הפסוק כי קולך ערב אמר ר' ששת קול באשה ערוה ובגמרא קידושין ע' וברכות כ"ד הגירסא שמואל, ור' ששת הוי סגי נהור, עי' פסחים קט"ז, ואפ"כ אמר קול באשה ערוה, ויש לדחות דהתוס' מגילה י"ט ב' משמע דר"ש מתחילה לא הוי ס"נ, או אפשר לאחרים קאמר, אכן האמת יורה דרכו דאף באינו רואה האשה ואין מכירה אסור לשמוע קולה, עי' חידושי אגדות ב"מ פ"ז דעיקר האיסור בנהנה משמיעת קולה וכלפי שמי' גלי' דאף ע"י ראדיו נהנה משמיעת קולה דאל"כ לא הוי מתענגין לשמוע.

סימן ב

שמיעת קול זמר של אשה וע"י הרדיו

ביה, יום ועסק כ"ז סיון תשס"ו, ירושלים ציהיק תובניא.

לכבוד ידידי הרב הגאון בקי נפלא וכו' מוהר"ר עובדיה יוסף שליט"א

אחדשה"ט באהבה וכבוד,

סוף סוף לקחתי לי מועד קט בכדי למלאות את רצון כת"ר לכתוב לו כמה הערות והארות על ספרו היקר, יביע אומר" ח"א, שהואיל לכבדני בו, ויקבל נא בזה מה שעלתי במצודתי בע"ה על נידון שמיעת קול זמר של אשה בדרך כלל ובמצעות הרדיו בפרט, שדן בסי' ו' מספרו, ואנקוט בזה דרך קצרה יותר בדברים ציקריים בלבד בהיות וכת"ר כבר הרחיב בזה את הדיבור בטר"ט ובבקיאות מפליאה בדברי ספרי השו"ת האחרונים.

(א) באות א' דן כת"ר כאילו יש מקום לכאור לפרש כוונת הר"ח המובאת בהגמ"י בפי' מה' ק"ש אות סי' בכתבו, וקול אע"ג דאין נראה לעינים הרהור מיהא איכא דר"ל בזה דאין נראה לעינים כגון שאינו רואה את האשה ששומע קולה וגם לא הכירה מעולם, ואני מחפלא על היה אמינא כזאת, דאין אפשר בכלל להעלות על הדעת להטעים כוונה כזאת, בזמן שנראה בעליל שהמדובר בהר"ח הוא בביאור טעם יסודיות עצם איסור שמיעת הקול היות ושונה הוא מטעם מגולה ושער שנראים לעינים במחשיות מה שאין כן בקול, ובזמן שלא מדובר בדבריו כלל ועיקר בפרטי חלקי האיסור כי אם בעצם יסוד האיסור בכללותו בלבד?

ועל מדוכה זאת בהסברת עצם יסוד האיסור מעיקרו הוא שישב גם הראבי"ה (מס' ברכות סי' ע"ו) דהביא דברי הר"ח לעצם פסיקת ההלכה לאיסור, ובהוסיפו לשאול דנדמה קול לצוואה בעששית שיותר לקרות ק"ש כנגדה, ומחלק דהכא הקול שהוא הערוה גלוי אלא שאין העין שולטת בו לראות ודמ"א לצוואה מגולה לפני סומא, ומסיים לזה דאע"פ שראוי להקל בקול שאינו ראוי לשום ענין לראיה לא לו ולא לאחרים, אפילו הכי ראוי להחמיר, הרי שהמדובר בעצם יסוד איסור הקול.

ואדרבה, מתוך קושי זה לעצם יסוד איסור שמיעת הקול מביא הראבי"ה שם [וכת"ר מביאו בעצמו באות י'] דיש מפרשים דיסוד האיסור הוא מפני שדרכו להביט בה כשמגנת, ומסיים, "משמע דלברכה אינו אסור בשאינו מביט אבל להביט אסור". הרי שבא מתוך זה ללמוד היפוכו של דבר דאינו אסור כי אם בפניה.

יח"ר על כן מצאתי בספר מטה משה ח"א אות צ"ח שמתיק דברי הג"ח מיימוני גופא באופן שמורים

נשאלתי בדין קול זמר של אשה בגרמפון או ברדיו, אם יש בו משום קול באשה ערוה, וצריך להזהר שלא לשמעו בעת ק"ש ותפלה.

(ז) אולם אחרוני זמנינו נטו להקל בזה, וכדברי הגאון מהר"ם שיק והרב בית שערים הנ"ל, זה יצא ראשונה, הרה"ג מהר"ל צירלסאהן ז"ל בשו"ת מערכי לב (חאו"ה סי' ה) שכי' להקל בזה, מטעם דאין יצה"ר שולט אלא במה שענינו רואות. עכ"ד. וקיצר יותר מדי, והי"ל לבאר לפ"ד התוס' סוטה (ח). שאם ראה אותה פ"א בזה אמרו עריות בין בפניו בין שלא בפניו. וע"כ אין להתיר כאן אלא באופן שלא הכירה מעולם. וע"ע בשו"ת בית דוד לייטער (סי' קפח) שג"כ כי להקל בשמיעת קול אשה ברדיו. ע"ש. וידידי הרב הגאון רי"מ טולידאנו בשו"ת ים הגדול (סי' כט), דהגרמפון אינו הקול עצמו רק בת קול שנקלט בלוח הגרמפון ופסק כח

(ב) והנה כשמכיר את האשה ששומע קולה, נראה דבודאי יש לאסור משום קול באשה ערוה. וכדמשמע בתוס' סנהדרין (מה). שכי', דהא דאמרינן במגילה (טו.) כל האומר רחב רחב מיד נקרי, האמר התם בידועה ומכירה. ע"כ. ומשמע שאף שאינו רואה אותה כיון שמוכיר את שמה בא לידי הרהור, זה"ל כששומע את קולה. והן אמת כי בתוס' תענית (ה:) כי בהיא דרחב, בידועה ומכירה, פ"י בידועה שבא עליה ומכירה שראה אותה. ע"כ. נראה שאין כוונתם אלא ליישב כפל הלשון, אבל המכירה אע"פ שלא בא עליה ג"כ בא לידי הרהור, ומילי מילי קתני בידועה או מכירה. (וכן מתבאר בשו"ת נודע ביהודה קמא חאו"ה סי' כד). ואמנם המהרש"א בח"א מגילה (טו.) כי, בידועה ומכירה פרש"י בפ"ק דתענית יודעה היינו מכירה, ועו"ל בידועה ממש כמו ואיש לא ידעה, דהיינו ע"י שידעה מכירה, ואז נקרי. ע"כ. ומשמע דתרווייהו בעינן שידועה ממש וגם מכירה ע"ז, אבל במכירה לבד לא חיישינן. וק"ק שלא זכר מד' התוס' תענית. ומ"מ י"ל דאף הרב ז"ל יודה שהשומע קול אשה שהכירה כבר, יש בזה משום קול באשה ערוה, ול"ד להתם דהוי הזכרת שמה לחוד. וכן מוכח בע"ז (כ:) לא יסתכל אדם באשה נאה ואפי' פנויה וכו', ולא בבגדי צבע של אשה, ומוקי לה התם אפי' (הבגדים) שטוחין ע"ג כותל, אמר רב פפא ובמכיר בעליהן. ופרש"י, לא בבגדי וכו', שזוכר את האשה כמו שהיא מלובשת בהן שמיפין אותה ומהרהר אחריה, וכו'. ודוקא בגדי צבעונין לפי שהאשה נאה בהן ולא שכיחי וכו'. ע"ש. וה"ה לשומע קול אשה שמכירה לא גרע מבגדי צבעונין. וכ"כ התוס' סוטה (ח.) וז"ל, גמירי אין יצה"ר שולט אלא במה שענינו רואות, מקשינן מפ' אין דורשינן (חגיגה יא:) דאמר עריות בין בפניו בין שלא בפניו נפיש יצרייהו. ולק"מ, דהתם הכי פירושו, מאחר שראה הערוה פעם אחת שוב מהרהר אחריה לעולם אפי' שלא בפניה, אבל מאחר שראה הנסקלת ערומה אינו מהרהר אחר אחרת. עכ"ל. ולכן כששומע קולה ודאי דחיישי' שיהרהר אחריה כיון שהכירה כבר. וע' בשדי חמד פאת השדה (מע' א כלל קמט). ודו"ק.

המשמיע, ואין בו משום קול באשה ערוה. אולם ברדיו וטלפון כי דהוי כחו דמשמיע. ע"כ. וע' להלן סי' יט אות יח. ע"ש. ומיהו יש מקום לומר דאף בלוח הגרמפון שפסק כח המשמיע, כיון דסו"ס אתי לידי הרהור שיידך ביה קול באשה ערוה. וכ"כ הגרמ"י צוייג בשו"ת אהל משה ח"א (סי' לב דע"ד ע"ב). ע"ש. ומ"מ נראה שכיון שדעת כמה אחרונים להקל כשאינו יודעה ומכירה, ולפ"ד כמה אחרונים האי דקי"ל קול באשה ערוה אינו אלא מדרבנן, יכולים לסמוך ע"ד המקילים בזה. (ולפ"ז א"ש מאי דנקט קרא קולך ערב ומראך נאות. כי לולא המראה לא היה כ"כ ענין תאוה וחבה יתירה). ולפ"ז יש ליישב מה שפרש"י בברכות (גו:) שלשה משיבין דעתו של אדם, קול מראה וריח, ופרש"י, קול זמר של אשה. וקשה דהא קול באשה ערוה. והניחא למ"ד קול פנויה מותר, אלא למי שאוסר מאי איכא למימר. א"ו דבאינו יודעה ומכירה אין איסור בדבר. וע' בשו"ת גנזי יוסף (סי' מא). ובשו"ת שלמת יוסף ראזין (סי' טו אות ב, וסי' כו אות ד). ע"ש.

(ח) ובעיקר דברי הס"ח דהאשה ג"כ מוזהרת שלא תשמע קול איש, יש להביא ראיה לזה מהילקוט שמואל (רמז קח), כבואכם העיר וכו', כל האורך הזה למה, מביטות בגויו של שאול היו ולא היו שבעות ממנו. ד"ר יהודה. א"ל ר' יוסי, א"כ עשית בנות ישראל כוונות, והלא כשם שא"א לאיש לזון את עיניו מאשה שאין ראויה לו, כך א"א לאשה לזון את עיניה מאיש שאינו שלה, אלא שלא הגיעה עדיין השעה וכו'. ע"כ. אכן בברכות (מח:) אמר שמואל כדי להסתכל ביפיו של שאול, ולא חייש לקושיא זו, אלמא דלא חיישי' בנשים, דלאו בנות הרגשה ניגחו, כמ"ש בגדה (יג.). וע' בתוס' ישנים ובמעדני יו"ט (שם). וע' שמחות (פי"ב) האשה מכרכת את האיש ולא האיש את האשה, האשה משמשת את האיש בחולי מעיים ולא האיש את האשה. וכ"פ ביו"ד (סי' שנב ס"ג). וכי' הש"ך שהוא משום הרהור. ע"ש. וע"ע ביו"ד (סי' של"ה ס"י) ובסי' שבט יהודה (שם). וע"ע בשמחת יהודה על מס' גרים (פ"א ח"ח). וע' ביו"ד (סי' קצה סט"ו וט"ז). וע' בשו"ת מערכי לב (סי' ד) על דברי הסי' חסידים הנ"ל.

(יא) ונראה דעכ"פ אם ראה צורתה בתמונה אין להקל בזה וחיישינן להרהור, וזכר לדבר מ"ש השב"י בס' עיון יעקב (תענית ה:), גבי רחב שאמרו בידועה ומכירה, שכפל הלשון לומר שאע"פ שלא היה מכירה ממש, רק שראה צורתה מצויירת ביפיה, זה ג"כ מחמם כדין מכירה, כמ"ש בסנהדרין (לט:) אחאב מצונן היה ועשתה לו איזבל ב' צורות וכו'. ע"ש. וכ"כ הגר"ח בס' בן יהודע (שם). ומינה לג"ד. ואל יקחד לבך לומר דהשתא חשיבי כרגילים בקול נשים ואין לחוש להרהור, וכעין מ"ש הר"ח דלרגיל בקול מותר. (אלא דהתם ר"ל קול הרגיל בו שאינו של זמר.) שאין לנו לומר דברים אלו מדעתנו כל שאינו מפורש בש"ס ופוסקים. וכ"ש למ"ד דהוי מה"ת. הן אמת שראיתי להלבוש סוף או"ח (במנהגים אות לו), שכי', אמרו בס' חסידים כ"מ שאנשים ונשים רואים זא"ז כגון בסעודת נישואין, אין לברך שהשמחה במעונו, לפי שאין שמחה לפני הקב"ה כשיש הרהורי עבירה. ע"כ. ואין נוהרין עכשיו בזה, ואפשר משום דעכשיו מורגלות הנשים הרבה בין האנשים, ואין כאן הרהורי עבירה כ"כ, דמיינן עלן כקאקי חיורי, מרוב הרגלן בינינו, וכיון דדשו דשו. עכ"ל הלבוש. וכי"ב כי מדעתו בס' מחצית השקל (חיבור על אה"ע, בסי' כ"א). מ"מ אין כל הנידונים שוין. ויש להקל בין הנושאים. וק"ל.

יב) אלא דמספקא לי אם היה יודעה ומכירה. ואח"כ מתה, אם מותר לשמוע קולה בגרמפון או ברדיו, אם נימא הא אזלא לה, וכמ"ש לר' יהודה גבי נסקלת ערומה ולא חיישי דאתי לאתגרוי באחרות משום שאין יצה"ר שולט אלא במי שעניו רואות. (סנהדרין מה.). או דילמא שאני התם דמצוה לסקלה ערומה לר' יהודה, וכמ"ש (שם) אותו בלא כסותו לא שנא איש ולא שנא אשה, ופרש"י שהרי אין כאן מיעוט והשוה הכתוב אשה לאיש לכל מיתות שבתורה. עכ"ל. אלמא דהכי הויא המצוה מה"ת. וא"כ אין ראייה לנ"ד. ושור"ר שכ"כ בשו"ת הבית חדש (סי' יז), בדין פרוכת שנעשית ממעיל אשה ידועה ושמה חקוק עליה לזכר נשמתה. וכי, דלא יפה עשו לתקן פרוכת כזאת, וכמ"ש בע"ז (כ:), לא יסתכל בבגדי צבע של אשה ואפי' שטוחין ע"ג הכותל, ואע"פ שי"ל דוקא בחייה, אבל לאחר מותה לא לשייך הרהור, כמ"ש בסנהדרין (מה.), אפ"ה י"ל דעכ"פ איכא חששא והרהורא במקצת, אלא דלגבי הנסקלת ערומה כיון דהכי הוי דינא דאו' לסוקלה ערומה לא חיישינן להך הרהורא. ותדע דבתענית (ה:) אמרינן, האומר רחב מיד נקרי, והוא שיודעה ומכירה, אלמא דביודעה אף לאחר מיתה מיד נקרי, דאי בחייה דוקא פשיטא דאיכא הרהור בכל אשה בחייה כשנותן דעתו עליה ואפי' אינו מזכיר שמה, א"ו דלאחר מיתה קמיירי, וה"נ לבגדי צבע של אשה שאסור אף לאחר מיתה. עכת"ד. ולכאורה ה"נ מסתברא דבנסקלת לא שרי אלא מטעם גזה"כ, שאל"כ למה לא חשו רז"ל להרהור לבד כשרואים אותה ערומה, אף שא"א לבא לידי עבירה ממש, מ"מ הרי עצם ההרהור אסור, וכדאמרי' ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום זכו, ומחשבה רעה דעבירה נמי מצטרפת למעשה, לדי' המדרש תלפיות בשם ילקוט דוד, וכי ל"ר ממ"ש הרהורי עבירה קשים מעבירה, והובא בס' וימהר אברהם (מע' מ אות קעה). ועי' מ"ש ע"ז בס' רוב דגן (קוני' אות לטובה אות מט), ובס' מכתב לחזקיהו (ר"ה טז.). אך י"ל דשאני התם כיון שיוצאת להסקל אין יצה"ר מצוי לאותה שעה, שלב הרואה דוה עליו ואינו מיקל ראשו. וכדאיתא בסוכה (נב.). וספדה הארץ משפחות משפחות, ומה לעת"ל שעוסקים בהספד ואין יצה"ר שולט בהם. ועי' בפרש"י שם. וכן בסנהדרין (כ.). לר' יהודה לעולם נשים יוצאות לפני המטה, וכי החוס' דכיון דשעת צער הוא ליכא למיחש להרהור. ע"ש. ועי' קידושין (פ:). ועי' בשו"ת שלמת יוסף ראזין (ס"ס-ח). ע"ש. ודו"ק.

יג) המורם מכל האמור דביודעה ומכירה אפי' ע"י תמונה אסור לשמוע קולה בגרמפון או ברדיו, אבל אם אינו מכירה מותר, ואין בזה משום קול באשה ערוה. והנלע"ד כתבתי.